

LAİKLİK VE DEMOKRASİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

Prof.Dr. Birsen GÖKÇE(*)

Laiklik ülkemizde milli birliğin korunması için geliştirilmiş temel bir ilkedir. Laikliği sadece Atatürk İlkelerinden biri olduğu için değil, aklı, bilimi öngördüğü için insanı ve toplumu çağdaşlığa yönlendirdiği için korumalı ve yaşatmalıyız.

Tarihsel süreç içinde ilkel toplumların tamamen dinsel, sihirsel inançlarla yönetildikleri ve yüzyıllar boyunca dinsel devlet düzeninin (Teokrazi) geçerli olduğu görülmektedir. Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı laik devlet ise ikiyüzlü gibi çok yakın bir geçmişe sahiptir. Toplum bilimciler göre "toplumsal hayatın gelişmesi" toplumların ileri aşamasında yani gelişimlerini tamamladıklarında gerçekleşebilmektedir. **Laiklik** bütün dinler karşısında tarafsız kalan, din ile devlet işlerini ayıran ve din hizmetini bir kamu hizmeti olarak görmeyen bir dünya anlayışıdır. Laik düzene bağlı toplumlarda, devlet kişisel inançlara ve dinsel pratiklere karışmaz, herkes vicdan, inanç ve ibadet özgürlüğüne sahiptir. Bu nedenle demokratik devletin kurulabilmesi için laiklik şarttır. Laiklik siyasal, toplumsal ve kültürel bir evrimdir. Laiklik, toplumu düzenleyen yasaların temelinde 'bilimsel düşüncenin yer alması', başka bir deyişle toplumun 'bilimsel düşünce ile örgütlenmesi' olarak anlaşılmalıdır.

Çağa yetişmenin, çağı yakalamanın tek ve vazgeçilmez koşulu bilimsel düşünme bilmektir. Bilim, ne dinsel ne de siyasal otorite ile bağdaşabilir. Düşünce özgürlüğünü sağlayabilmek, bilimsel olabilmek ve çağdaş toplum niteliklerine sahip olmak için laiklik şarttır.

Bir islam toplumunda laiklik olmadan demokratik sistem kurulamaz "Demokrasi" ulusal irade demektir. Ulusal irade ise ancak laik toplumlarda gerçekleşebilir. Teokratik düzende devlet ilahi irade adına yönetilir. Siyasal güç dini güçle bir aradadır. Laik düzende ise din adamı dinin felsefesiyle uğraşır, devlet işlerine karışmaz. Öte yandan şeriat özü itibarıyla baskı rejimidir. Bu nedenle laik düzende "**din**" de düşünce ve uygulama daha özgürdür.

O halde demokratik bir siyasal rejim istiyorsak, ulusal iradenin egemenliğini istiyorsak, laiklik kavramından vazgeçemeyiz. Laiklik demokrasinin temel koşuludur. Onu bütün gücümüzle korumalıyız.

(*) Hacettepe Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Modern Türkiye'nin kurucusu yüce Atatürk her konuya olduğu gibi din konusuna da bir toplumbilimci yaklaşımıyla eğilmiş tarihsel birikimi değerlendirerek koşullar elverdikçe önce laik devlet ve toplum anlayışında egemen olacak köklü değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Siyasal yaşamda, aile, eğitim ve hukuk gibi toplumsal kurumlarda laik anlayış fiilen uygulanmış daha sonra da 1937'de Türk İnkılabının temel ilkelerinden biri olarak laiklik Anayasa'daki yerini almıştır. Laiklik ülkemizde milli birliğin korunması için geliştirilmiş temel bir ilkedir. Laikliği sadece Atatürk İlkelerinden biri olduğu için değil; aklı, bilimi öngördüğü için insanı ve toplumu çağdaşlığa yönlendirdiği için korumalı ve yaşatmalıyız.

Laikliğin toplumbilim literatüründe genellikle benimsenen belirgin nitelikleri üç temel başlık altına toplanabilir:

1. Kişiler din, vicdan ve inanç hürriyetine sahiptir. Laik devlet kişilerin bu konuda yegane güvencesidir.
2. Laik devlette devletin politik yapısını, hükümetin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları dini ilkeler değil; bilim, akıl, mantık ve yaşamın gerçekleri tayin eder.
3. Laik devlette eğitim ve öğretim kurumları ile eğitim ve öğretimin içeriği din kurallarına göre düzenlenmez.

Anayasa Mahkememizin 7.3.1989 günlü başörtüsü ile ilgili iptal kararının gerekçesinde yer alan laiklik hakkındaki temel görüşleri özetleyen bir kaç cümleciği buraya almak istiyorum.

- Laiklik, ortaçağ doğmatizmini yıkararak aklın öncülüğü, bilimin aydınlığı ile gelişen özgürlük ve demokrasi anlayışını, ulusallaşmanın, bağımsızlığın, ulusal egemenliğin ve insanlık idealinin temeli kılan bir uygar yaşam biçimidir.
- Laiklik dinselikle bilimselliği birbirinden ayırmış, özellikle dinin, bilimin yerine geçmesini önleyerek uygarlık yürüyüşünü hızlandırmıştır.
- Devlete egemen ve etkin güç, dinsel kurallar ve gerekler değil, akıl ve bilimdir.
- Yasalar ilkelerini dinden değil, yaşamdan ve hukuktan almazlarsa hukuk devleti niteliği zedelenir.

1982 Anayasa'sının 24. maddesinde din ve vicdan hürriyetinden ne anlaşılması gerektiği açıkça belirtilmiştir. "Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya dini inanç ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz. Dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz." 42. nci madde de; Eğitim ve Öğrenim hakkına ilişkin olarak; "Eğitim ve öğretim Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre,

devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğrenim yerleri açılmaz" hükmü ile de eğitimin içeriği belirlenmiştir. 24. maddenin son fıkrası ile de "Kimse, Devletin Sosyal, Ekonomik, Siyasi veya Hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüyü kullanamaz" ifadesi yer almaktadır. Laik sistemin toplumca benimsenmesi için eğitimin de aynı yönde olması kaçınılmaz bir toplumsal olgudur. Bugün ülkemizde laik hukuk düzenine karşı olan görüş ve eylemlerin temelinde, uygulanmakta olan yanlış eğitim politikası yatmaktadır. Sanıyormukı bu yanlışlığın en önemli nedenlerinden biri 82 Anayasasıyla ilk ve orta okul programlarına zorunlu olarak konulan kültür dersleridir. 24. maddenin 3. fıkrasında "Din kültürü ve ahlak eğitim ve öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır". İfadesine göre 1982'den itibaren okullarımızda din kültürü dersi genellikle islam dinini öğretme ve sure ezberletme şeklinde imam ve hatip olarak yetiştirilmiş kişiler tarafından amacından saptırılarak verilmektedir. Aslında bütün dinsel inançlar karşısında tarafsız kalması gereken "Din Kültürü" dersi mezhep ve din ayrılıklarını körükleyici niteliğe bürünmüştür. Çocukluk ve gençlik yıllarında dini eğitimle yetiştirilen, dini kalıplar ezberletilen gençlerden üniversiteye geldiklerinde o birikimi tamamen dışlayarak bilimsel yaklaşımı benimsemesini yani herşeyi sorgulayıp öğrenmesini beklemek bütünüyle sosyalleşme sürecini inkâr etmek olacaktır.

Bunun yanında bir diğer önemli yönlendirme de yine eğitim politikası çerçevesinde İmam-Hatip Liselerine verilen önemle oluşmaktadır. 1988 yılı Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre ülkemizde 717 İmam-Hatip Lisesi, 467 Endüstri Meslek Lisesi, 55 Öğretmen Lisesi ve 17 Ziraat Meslek Lisesi vardır^(*). İmam Hatip Lisesi çıkışlıların büyük bir çoğunluğu ise üniversiteye girerek çeşitli mesleklerde görev yapma şansına sahip olmaktadır. (SBF Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinin %41'i, HÜ Kamu Yönetimi Bölümü öğrencilerinin de %17 si İmam-Hatip Lisesi çıkışlıdır.) Bu noktada istihdam politikasındaki bilinçli bir çarpıklıktan söz edilebilir. Öte yandan Türkiye'nin laik tek islam ülkesi olması ve jeopolitik konumu nedeniyle de laiklik ilkesinin yaşatılmasında bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Laikliğin din ve ahlak sevgisine karışmadığı ve işlevinin çok farklı olduğu zihinlere yerleştirilmediği sürece bu sorunlar sürecektir. Türk milletinin tarihinde din önemli bir yer tutar. Dinin kutsallığının korunması, kutsal olan inançlarımızın hurafelerden ayıklanması için laiklik şarttır. Laiklik bazı çevrelerin iddia ettiği gibi dinin inkâr edilmesi

(*) Bu konudaki değerlendirmeler için Birsen GÖKÇE'nin **Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları**'na bakınız. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara 1984 s.112.

değildir. Siyaset, eğitim ve ekonomi gibi toplumsal kurumların din kurumu tarafından yönlendirilmesine olanak verilmemesidir. Laik bir toplumda din bu kurumlardaki ilişkileri etkileyemez.

Tarihsel süreç içinde Cumhuriyet döneminde de Atatürk "Din vardır ve lazımdır, bir vicdan meselesi olan dine biz bağlıyız ve saygılıyız. Laikliği getirmekle biz sadece din işlerini millet ve devlet işlerinden ayırmaya çalışıyoruz" ifadesiyle toplumu aydınlatmaya çalışmıştır. Bu konuda zaman zaman bazı sorunlar olmakla beraber 80'li yıllara kadar Cumhuriyetle birlikte getirilen ilkelerin korunmasına özen gösterilmiştir.

Son yıllarda ise toplumsal yaşamımızda belirgin bir gerileme hissedilmektedir. "Eskiye özlem" çoğalmıştır. Düşünce ve vicdan özgürlüğü konuları yanlış biçimlerde algılanmaktadır.

Eskiden sadece küçük kentlerde görülen, son zamanlarda hem büyük kentlerimizde hissedilen, hem de giderek üniversite öğrencileri ve kamu görevlileri arasında yaygınlaşan, Ramazan ayında oruç tutmayanlara namaz kılmayanlara neredeyse suçlu gözüyle bakılması, öldürme ile sonuçlanan saldırı olayları, "Vicdan Özgürlüğünü" **dini baskı** altına alma çabalarının toplumda yerleştiğini göstermekte olup bu noktada çeşitli sorular akla getirmektedir. Türk toplumu Laik bir toplum değil midir? Laiklik nedir? Tanrıya inanıp inanmama ya da ibadet konusu bazı çevreler tarafından denetlenmek mi isteniyor? Türk Toplumunu 1940'lı yıllarda ne durumdaydı, 1990'larda nereye geldi? Bu değişikliğin tarihsel açıdan değil, bir toplumbilimci olarak toplumsal yapı açısından kısa bir değerlendirmesini yapmak istiyorum. Aslında bu değerlendirmenin çok partili yaşama geçtiğimiz günlerden bu yana geçerli olduğunda düşünüyorum. Çünkü politikacılarımızın çoğunluğu zaman içinde oy potansiyelini artırmak amacıyla "Din işlerinde taraf tutma imajını" çeşitli uygulamalarla sergileyegelmişlerdir. Bu durum giderek laiklik ilkesini zedeleyecek boyutlara ulaşmıştır.

Toplumsal kurumlarda değişiklik yaratmak ya da yeni bir düzen oluşturmak üzere yapılan "Toplu Girişimler" siyaset sosyolojisinde **sosyal akım** olarak adlandırılır. Başka bir deyişle sosyal akımlar belirli eylemler üzerinde yoğunlaşan grup hareketleridir. Bunların, örneğin, siyasi partiler ve dernekler gibi çok örgütlü olduğu söylenemez. Bununla beraber en belirgin özellikleri grup üyeleri arasında görülen **yüksek dayanışma** ve amaçları doğrultusunda planlanan olaylara üyelerin **faal katılma** olgusudur. Sosyal akımların bu amaca ulaşmada iki yol izledikleri görülmektedir:

1. Kamu oyununda kendi düşünceleri doğrultusunda taraftarlarını çoğaltmak ve böylelikle toplumda **egemenlik sağlamak**.

2. Gelecekte ülkenin yönetiminde söz sahibi olacak gençlerin "Kendi görüşleri" (ideolojileri) doğrultusunda yetiştirilmelerine **ortam hazırlamak**.

İşte toplulumuzda son yıllarda özellikle 80'li yıllardan sonra ortaya çıkan oluşumlara bu çerçeveden bakmaya çalışalım.

1. 1982 Anayasa'sıyla Öğretim Kurumlarında zorunlu kılınan "Din kültürü ve ahlak dersleriyle" okullarda yaygın olarak; din kültürüyle bağdaşmayan, ilkel topluluklar için geçerli olan bilgilerle birlikte, genç kuşaklara bilimsel yaklaşımlarla ters düşen emredici nitelikte donmuş kalıplar öğretilmektedir. Çocuklarımıza kırıklar için çıkıkçıya, hastalar için hocalara gitmeleri ve muska yazdırmaları salık verilmektedir. Sayıları onbinleri aşan kuran kursları ile de bu durum pekiştirilmektedir.

2. Türk devletinin laik yapısının kurulabilmesi için yasalar ile faaliyetten alıkonan "tarikatçılık" siyasal ve toplumsal yaşamın her düzeyinde kendini kuvvetle hissettirmektedir. Hatta çeşitli tarikat mensupları aracılığıyla dış kaynaklardan sağlanan büyük paraların bu amaç için harcandığı gazetelerimize manşet olmaktadır.

3. Yine 80'li yıllardan beri başörtüsü olayı -Buna adresi doğru verilmeyen türban aldatmacası da denilebilir.-çember sakal, kara çarşaf, toplu namaz gösterileri, resmî sıfatları olan kişiler tarafından verilen iftar davetleri, mezuniyet mevlütleri, Ayasofya için imza kampanyası ve benzeri nice konular, simgeler, eylemler gibi dinsel gösteriler toplumun gündeminden eksik olmamıştır. Evet bunların hepsi gövde gösterisinde bulunmak amacıyla yapılagelmekte olan çeşitli eylemlerdir. Bunlar hedefe ulaşmada kullanılan "taktik"lerdir.

Ashında bütün bunlar bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Laiklik bakımından neden değil sonuçtur. İşte temel sorun burada olup laiklik olgusu ülkemizde ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Çünkü çeşitli siyasal güçler, kuruluşlar dışı görüntülerle uğraşıp meselenin özüne değinememekte ya da değinmemekte olayların faturası yanlış adreslere çıkarılmaktadır. Kuşkusuz olayları sadece "kınayıcı ve eleştirici" bir yaklaşımla ele almak ve değerlendirmek yeterli değildir.

Özellikle topluma önderlik, rehberlik edecek üniversiteler, siyasi partiler bu konuda kesin tavır almak zorundadır. Toplulumuzda bu taktikleri benimsemeyen sessiz çoğunluk üzerinde yaratılmak istenen korku ve endişe ancak bu şekilde giderilebilir.

4. Diyanet işleri kadrolarına aydın din adamı yetiştirmek üzere kurulmuş imam-hatip okulları zamanla imam-hatip lisesi olmuş ve bu okulları bitirenlere ilahiyat fakülteleri dışındaki fakültelere girme şansı verilmesiyle de "**aydın din adamı yetiştirme**" formülü, "**din eğitimi almış bürokrat yetiştirmeye**" dönüşmüştür. Yapılan çeşitli araştırma sonuçlarından imam-hatip çıkışlıların

büyük bir oranda üst düzey yönetiminde yer alacak yönetici, savcı yargıç, siyaset adamı, doktor ve öğretmen yetiştiren fakültelere girdikleri anlaşılmaktadır.

Yukarda dört noktada özetlemeye çalıştığım olaylar ülkemizde bir sosyal akımın gerçekleştirilme aşamasında olduğu göstermektedir. Bu sosyal akımın hedefi açıkça ifade edelim "islama dayalı bir düzen" kurmaktır ki, bu da tümüyle laikliğe aykırı bir tutumdur.

Laikliğin özü dini inanç ve davranışlarından ötürü kimsenin kimseyi kınamaması, suçlamamasıdır. Ancak eğitim düzeyinin düşük olduğu, düşünme geleneği ve belli bir bilgi birikimi olmayan toplumumuzda laikliğin bu şekilde anlaşılması oldukça zor görünüyor. Bununla beraber demokratik düzen bu konuda da bizlere çözüm getirmektedir. Herkesin inanç ve ibadet özgürlüğüne saygı kadar laikliğin gereklerine saygı da demokrasinin kuralıdır. Bu noktadan hareketle demokrasinin kurallarını toplumumuza öğretmek için bütün çabamızı harcamalıyız. Öte yandan laik bir toplum yapısında devletin resmi dini olamayacağı için devlet taraf da olamaz. Dolayısıyla ne dinsizlere ne de dindarlara arka çıkabilir. Toplum, üyelerinin çoğunluğunun dini ne olursa olsun bu konuda ayrımcılığa göz yumamaz. Bireyler istedikleri dini seçme ya da seçmeme, ibadet etme ya da etmeme hak ve özgürlüğüne sahip olmalıdırlar.

Demokrasi herkesin, her istediğini her zaman yapma özgürlüğü değildir. **Demokrasi** her türlü düşünceye açık, saygı ve hoşgörü içeren, kaba kuvvete karşı olan ve toplum düzenini korumakla yükümlü bir sistemdir. Toplum yaşamı hassas dengeler üzerine kurulmuştur. İnsanlar değişik düşünce ve inanç taşımakla beraber bir arada yaşamak, bir arada çalışmak yani toplum yaşamını gerçekleştirmek durumundadır. Bu nedenle düşünce ve inançlarımız ne olursa olsun toplumun bir üyesi olduğumuza göre toplumun kurallarıyla yaşamımızı bütünleştirmek durumundayız. Çağın gerisinde kalmak istemeyen toplumlar düşünce, duygu ve inanç özgürlüklerine saygılı oldukları ölçüde içinde yaşadıkları topluma da saygılı olmak zorundadırlar.

Kuşkusuz demokrasi özgürlük rejimidir. Ancak kuralsızlık rejimi de değildir. Burada belirtilmesi ve altı çizilmesi gereken nokta toplumsal kurumların hayatiyetlerini kurallarından ve yasal düzenlemelerden aldıklarıdır.

Bütün demokratik toplumlarda belirli mekanların, belirli kurumların giriş-çıkış saatleri, davranış biçimleri ve giyim-kuşam kuralları vardır. Dolayısıyla insanlar özgürlüklerini kullanırken içinde buldukları **kurum**, yüklenmiş olduğu **görev** ve bu görevin öngördüğü rollerle çatışma haline düşmemelidir. Çatışma ortaya çıktığı anda da toplumun öngördüğü çeşitli yasaklar toplum düzenini korumak amacıyla işletilmek zorundadır. Bunun ne vicdan ne de din özgürlüğünü zedeleyici yanı vardır.

Toplum olarak çağdaşlığı içimize sindirmek ve çağdaş dünyada yerimizi almak istiyorsak körü körüne batı'yı taklitten kaçınarak, uygar kafalara sahip bireyler yetiştirmek ve uygarca yaşamaya yönelmemiz gerekir. Uygarlığın gündeminde ise; **bilimsellik, insan hak ve özgürlüklerine** saygı yer alır.

Bilimin gelişeceği ve korunacağı ortam Üniversitelerimiz, insan hak ve özgürlüklerinin gelişip korunacağı ortam ise bağımsız yargı organları başta olmak üzere Hukuk ve Eğitim kurumlarımızdır. Her ikisi de sağlam temellere dayandığı zaman toplum geleceği için endişeye gerek yoktur.

Üniversiteler ve bağımsız yargı organlarının sağlam temellere dayandırılması konusundaki en büyük görev ise siyaset platformunda yer almış demokratik güçlere ve özellikle siyasi partilere düşmektedir.

KAYNAKÇA

- ADEM, Mahmut. "Ulusal Eğitimimizin Öncelikli Sorunları", Cumhuriyet Gazetesi, 14.4.1990
- ARAT, Necla. "İlahiyatçı Öğretmenler Seferberliği mi?", Cumhuriyet Gazetesi, 14.3.1990
- ARSEL, İlhan, Şeriat ve kadın, İstanbul, 3. baskı 1989.
- BATUHAN, Hüseyin. "Çağdışı Yobazlıktan Demokrasi ve Laikliğe", Cumhuriyet Gazetesi, 20.12.1989
- BİLGE, Necip. "İslam Dini ve Laiklik" Cumhuriyet Gazetesi, 18.7.1984
- ÇAĞATAY, Neşet. "Şeriat Yönetimi İle Laik Yönetimin Karşılaştırılması: Cumhuriyet Gazetesi, 31.1.1990
- ÇELİKEL, Aysel. "Laik Hukuk ve Eğitimdeki Yanlışlar" Cumhuriyet Gazetesi, 23.3.1989
- GÖKÇE, Birsen. **Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları**, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara 1984.
- TANYOL, Cahit. **Laiklik ve İrtica**, Altın Kitaplar, İstanbul 1989
- UNAT-ABADAN, Nermin. "Laikliği Tehdit Eden Sosyal Akım" Cumhuriyet Gazetesi, 23.3.1989
- ANAYASA MAHKEMESİ KARARI, Resmi Gazete, 5.7.1989